

دوربین خانم مربی!

سید غلامرضا فلسفی

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی

چندی پیش توفیقی دست داد تا در جمع تعدادی از مربیان پیش دبستانی حضور یافته و گفت‌وگویی فرهنگی آموزشی در مورد مباحث مربوط به علوم ارتباطات اجتماعی و حواشی آن داشته باشم. گفت‌وگو با حضرات بدان جا رسید که برخی از مربیان به بیان تجربیات خود در این زمینه پرداختند که از آن جمله موضوع بحث برانگیز و جالب توجه «دوربین خانم مربی» بود. مربیان می‌گفتند که والدین از آن‌ها می‌خواهند برای کنترل و تأدیب بچه‌ها به آن‌ها بگویند که در خانه‌هایشان دوربینی نصب شده که اعمال و حرکاتشان را دقیقاً ثبت و ضبط کرده و به مربی گزارش می‌دهد. از ثمرات این پیشنهاد همین بس که یکی از کودکان با الگوگیری از سربال‌های تلویزیونی و برای خلاص شدن از شر دوربین موهوم با چاقو به جان روکش میلمان و صندلی‌های خانه افتاده و با پاره کردن آن‌ها به جست‌وجوی دوربین خانم مربی پرداخته بود و کودکی دیگر برای حفظ حرمت پدر از دید دوربین مزبور در حین تعویض لباس او را به داخل کمد هدایت نموده بود و... در این باره سؤال‌هایی به ذهن متبادر می‌شود: از جمله اینکه مرز تسلیم شدن مربی در برابر مطالبات این چنینی والدین تا کجاست. دوم اینکه در این سطح هزینه کردن مربی از خود جهت احیا اقتدار رو به احتضار چنین والدینی تا چه حد قابل توجیه است؟ سوم اینکه مربی پیش دبستانی که به طور حتم اعتقاد به خدا و روز جزا دارد و بر این باور است که عالم محضر خداست و خداوند بر همه کس و همه چیز ناظر و آگاه است، بر مبنای کدام آموزه تربیتی از این شیوه انضباطی بهره‌گیری می‌کند؟ و در آخر این که میزان اثربخشی عوامل کنترلی و نظارت‌های بیرونی از نظر مربی و والدین در چه حدی است که آنان را به پذیرش پیامدهای منفی این امر وادار می‌سازد؟

«از آنجا که سال‌های اولیه زندگی کودک زیر بنای تکوین شخصیت اوست، چنانچه تعلیم و تربیت کودک در دوران سیادت مبتنی بر فطرت الهی به خوبی سامان یابد، امید می‌رود در آینده سرشت حقیقت جوی، فضیلت خواهی، عبودیت و... در او بروز کند. از این رو برنامه و فعالیت‌های دوره پیش دبستانی با رویکرد شکوفایی فطرت الهی طراحی و

که خود تمامی ابعاد زندگی انسان را در بر می‌گیرد، با در نظر گرفتن زندگی ابدی برای انسان که جزای کامل اعمال انسان را امکان‌پذیر می‌سازد، با بیان تقوا و آثار آن در جایگاه مهم‌ترین عامل سعادت انسان با تکریم او و اختیار و آگاهی‌اش زمینه تحقق خودکنترلی در عالی‌ترین سطح در انسان را فراهم می‌سازد و از سویی دیگر به تمهیدات عملی برای تذکر و گرایش به این ارزش‌ها و تحقق آثار آن از جمله خودکنترلی اشاره می‌کند. این نظام اعتقادی در عالی‌ترین سطح به بیان نظارت الهی می‌پردازد که دارای ویژگی‌هایی منحصر به فرد است و بدون آنکه محدودیت‌های معمول نظارت دیگران را داشته باشد، امتیازهایی خاص به همراه دارد؛ از جمله: این نظارت تمامی اعمال و ابعاد زندگی انسان را شامل می‌شود. این نظارت توسط خداوند تبارک و تعالی که خالق انسان و بر همه چیز تواناست انجام می‌شود.^۱ این نظارت توسط کمال مطلق است که بر بندگان خود رؤف و مهربان‌ترین است، به بندگان ذره‌ای ظلم نمی‌کند، خوبی‌ها را چندین برابر پاداش می‌دهد و عذاب بدی‌ها را در حقیقت چیزی جز خود اعمال بد نیستند.^۲

به باور دینی هرگاه عامل کنترل‌کننده در خارج از انسان وجود داشته باشد، انسان رفتاری آبی و گذرا متناسب با موقعیت از خود بروز می‌دهد ولی اگر عامل کنترل درونی شود، به‌طوری که شخص با اختیار و آگاهی

تدوین می‌شود.» متن مذکور رویکرد برنامه و فعالیت‌های دوره پیش‌دبستانی برگرفته از راهنمای برنامه دوره پیش‌دبستانی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش است. اگر بپذیریم که رویکرد آموزشی در خانه و مرکز در امتداد هم و در عین حال مکمل و مقوم یکدیگرند، به نظر نمی‌رسد جهت‌گیری انضباطی ذکر شده متناسب با رویکرد برنامه مصوب مبتنی بر فطرت الهی متربی و در جهت شکوفایی آن در حرکت باشد.

اینک لازم است با نگاهی مقایسه‌ای و رویکرد جامعه‌شناختی و آسیب‌شناسانه به موضوع از منظر صاحب‌نظرانی چون «میشل فوکو» و «جرمی بنتام» از یک‌سو و آموزه‌های مکتب حیات بخش اسلام از سویی دیگر نگاهی عمیق‌تر بیفکنیم.

کلیدواژه‌ها: انضباط، نظارت، قدرت گفتمان

به باور فوکو در برخی جوامع اعضای دائم در معرض مراقبت، نظارت و تربیت هستند و در نهایت در شبکه قدرت اسیر می‌شوند. وی در کتاب «مراقبت و تنبیه» می‌گوید: «قدرت از اجتماع عوامل غیر شخصی نشئت می‌گیرد.»

فوکو انضباط را نه منتسب به نهادی خاص بلکه یک فن می‌داند که در برخی نهادها به‌طور فراگیر و سراسری و در نهادهایی دیگر مانند مدارس برای رسیدن به پیامدهایی از پیش تعیین شده به کار می‌رود. انضباط صرفاً جانشین شکل‌های دیگر قدرت موجود در جامعه نمی‌شود بلکه آن‌ها را محاصره می‌کند، به هم پیوند می‌زند، سیطره آن‌ها را بسط می‌دهد و کارایی آن‌ها را تشدید می‌کند.

این نگاه مراقبتی مربی به کودک را می‌توان در چارچوب طرح نظارت فراگیر بنتام موسوم به «نظام سراسرین» نیز ارزیابی کرد. بنتام معتقد است که پس از ظهور عصر روشنگری در غرب بر اساس این دیدگاه ساختمان زندان‌ها، در جایگاه یکی از مهم‌ترین نهادهای انضباطی، در معماری جدید به نحوی بازطراحی و واحدهای فضا‌طوری سامان داده شد که همه چیز را بدون وقفه و به‌طور دائم قابل رؤیت و در نتیجه قابل شناسایی و مراقبت نمود. هر زندانی در سلولی جای گرفت که همواره در معرض دید نگهبان بود اما خود زندانی چیزی نمی‌دید و بدین‌گونه نظام سیاه‌چال واژگون و عصر جدید رؤیت‌پذیری آغاز شد. فوکو طرح سراسرینی را نمود کامل انضباط به شمار می‌آورد؛ زیرا نگاه مراقبتی جایگزین متغیرهایی چون موانع مادی و خشونت جسمانی شد که طی آن ناظر بیرونی ضمن رؤیت سوژه از دید او پنهان می‌ماند.

در مقابل دیدگاه مزبور، نظام ارزشی اسلام با تبیین نظارت الهی با ویژگی‌هایی ممتاز

به ارزیابی و اصلاح عملکرد خود در قالب استانداردهای مشخص و در جهت اهداف مطلوب بپردازد، خودکنترلی تحقق یافته است. موضوع اصلی در این بین نحوه اعمال کنترلی اثربخش و کاراست؛ زیرا اعمال کنترل نامناسب نه تنها به دستیابی اهداف کمک نمی کند بلکه خود هزینه‌ها و پیامدهای منفی بسیار در بر دارد.

اوج جلوه انضباط و نظارت فراگیر بدون زور و خشونت باقرائتی رحمانی در فرمایش ابر مرد تاریخ، امام علی (ع) در بخش‌های پایانی دعای کمیل متجلی است؛ آنجا که در نهایت خشوع، ذات اقدس باری تعالی را سپاس می گوید که به فضل و رحمتش، گناهان آشکار و پنهان انسان را حتی از چشم تقریر کنندگان مقرب خود پنهان می دارد:

«ای خدا و سرور من، از تو خواستارم به قدرتی که مقدر نمودی و به فرمانی که حتمیتش دادی و بر همه استوارش نمودی و بر کسی که بر او اجرایش کردی چیره ساختی، که در این شب و در این ساعت بر من بیخشی هر جرمی که مرتکب شدم و هر گناهی که به آن آلوده گشتم و هر زشتی را که پنهان ساختم و هر نادانی [ای] که آن را به کار گرفتم، خواه پنهان کردم یا آشکار، پنهان ساختم یا عیان و هر کار زشتی که دستور ثبت آن را به نویسندگان بزرگوار دادی، آنان که بر ضبط آنچه از من سرزند گماشتی و آنان را نیز گواهانی بر من قرار دادی علاوه بر اعضا و خود فراتر از آن‌ها مراقب من بودی و شاهد بر آنچه از آنان پنهان ماند و به یقین با رحمت پنهان ساختی و با فضل پوشاندی و اینکه از تو می‌خواهم از هر چیزی که نازل کرد یا احسانی که تفضل نمودی یا بر نیکی که گستردی یا رزقی که پراکندی یا گناهی که بیامیزی یا خطایی که ببوشانی، پروردگارا، پروردگارا، پروردگارا».

به باور دینی هرگاه عامل کنترل کننده در خارج از انسان وجود داشته باشد، انسان رفتاری آنی و گذرا متناسب با موقعیت از خود بروز می دهد ولی اگر عامل کنترل درونی شود، به طوری که شخص با اختیار و آگاهی به ارزیابی و اصلاح عملکرد خود در قالب استانداردهای مشخص و در جهت اهداف مطلوب بپردازد، خودکنترلی تحقق یافته است

پی‌نوشت‌ها

۱. سوره نساء، آیه ۱ / سوره احزاب ، آیه ۵۲ / سوره بقره، آیات ۹۶ و ۱۱۰
۲. سوره مائده، آیات ۱۷ و ۱۲۰ / سوره تغابن آیه ۱
۳. سوره بقره، آیه ۱۴۳ / سوره انعام، آیه ۱۶۰
۴. الهی و سَیِّدِی فَاسْتَلِکَ بِالْقَدْرِ الَّتِی قَدَّرْتَهَا وَ بِالْقَضِیَّهِ الَّتِی حَتَمْتَهَا وَ حَکَمْتَهَا وَ غَلَبْتَ مَنْ عَلَیْهِ اجْرَیَّتِهَا اَنْ تَهَبَ لِی فِی هَذِهِ اللَّیْلَةِ وَ فِی هَذِهِ السَّاعَةِ کُلُّ جْرَمٍ اجْرَمْتَهُ وَ کُلُّ ذَنْبٍ اَذْنَبْتَهُ وَ کُلُّ قَبیحٍ اَسْرَرْتَهُ وَ کُلُّ جَهْلِیٍّ عَلِمْتَهُ کَتَمْتَهُ اَوْ اَعْلَنْتَهُ اَخْفِیْتَهُ اَوْ اَظْهَرْتَهُ وَ کُلُّ سَیِّئَةٍ اَمَرْتُ بِاِثْبَاتِهَا الْکَرَامَ الْکَاتِبِیْنَ
۵. الذین وکلنهم یحفظ ما ینزلنا علیهم و جعلنهم شهودا علی مع جوارحی و کنت انت الرقیب علی من ورائهم و الشاهد لما خفی عنهم و برحمتک احفیته و بفضلک سترته و ان توفیر حظی من کل خیر انزلته او احسان فضلته او بر نسرته او رزق بسطته او ذنب تغفره او خطاء تستره یارب یارب یارب

منابع

۱. نش، کیت؛ جامعه شناسی سیاسی معاصر، ترجمه محمد تقی دلفروز، انتشارات کویر، چاپ دهم، تهران، ۱۳۹۱.
۲. دریفوس، هیوبرت و رابینو، پل و میشل فوکو؛ فراسوی ساختارگرایی و هرمنوتیک، ترجمه حسین بشیریه، نشر نی، چاپ هشتم، تهران، ۱۳۹۱.
۳. فوکو، میشل؛ قدرت انضباطی و تابعیت، ترجمه فرهنگ رجایی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۰.
۴. فوکو، میشل؛ سراسر بینی، ترجمه ناهید مویدی حکمت، مجله فرهنگ (مدرنیسم و مابعد)، ش ۱۵، (پاییز ۱۳۷۲).
۵. بونسن، پیر، قدرت، ترجمه عزت‌الله فولادوند، نگاه نو، ش ۱۷، (دی ۱۳۷۲).
۶. جمعی از مؤلفان؛ راهنمای برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۸.